

Slavenska mitologija u Palmotićeveim dramama

Foršek, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:279406>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i
Engleskog jezika i književnosti (prevoditeljski smjer)

Nikola Foršek

Slavenska mitologija u Palmotićevim dramama

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost / Katedra za staru hrvatsku književnost

Dvopredmetni studij Hrvatskog jezika i književnosti (nastavnički smjer) i
Engleskog jezika i književnosti (prevoditeljski smjer)

Nikola Foršek

Slavenska mitologija u Palmotićevim dramama

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2021.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2021.

Nikola Foršek, 0160137427

Sadržaj

Sažetak

1. Uvod.....	1
2. O autoru.....	2
3. Barok u (hrvatskoj) književnosti	3
3.1. Barok kao stilsko odrednica	3
3.2. Barok kao poetska odrednica	5
3.3. Barokna melodrama	6
4. Mitologija	8
4.1. Definicija mitologije	8
4.2. Proučavanje mitologije, dvojevjerje i <i>slavenska interpretacija</i> grčko-rimske mitologije	9
4.3. Mitološki koncepti, priče i bića važni za primjenu na drame	13
4.3.1. Binarnost i temeljni bogovi svjetla i tame.....	13
4.3.2. Zle sile, podanici Crnoboga	15
4.3.3. Borba svjetla i tame – Svanimir protiv aždaje	15
4.3.4. Božice svjetla/zvijezda.....	16
4.3.5. Vile i rusalke	17
5. Pavlimir – dvojevjerje i politički spoj mitologija	19
6. Captislava – ljubavna drama pod utjecajem mitologije	22
7. Bisernica – nastavak Captislave.....	25
8. Danica – najromantičnija drama s najmanjom primjesom mitologije	28
9. Zaključak/Sinteza.....	30
Literatura	32

Sažetak

Junije Palmotić dubrovački je barokni pisac koji je djelovao u sedamnaestom stoljeću. Pisao je liriku, epove (njegov prepjev *Kristijade* Marka Jerolima Vide s latinskog na hrvatski objavljen je posthumno), no najviše se istaknuo pisanjem melodrama. Njegove se melodrame mogu podijeliti u krugove, ovisno o tome iz kojih je izvora koristio građu. Dijele se na drame prema klasičnim (antičkim) uzorima, drame prema renesansnim uzorima i drame panslavenske tematike. Budući da je glavni cilj ovoga rada izdvojiti primjere koji se odnose na slavensku mitologiju i potkrijepiti ih citatima, rad će se temeljiti na četirima dramama panslavenske tematike. U prvom se dijelu rada predstavlja Palmotićev život i književno djelovanje. Zatim se predstavlja književnopovijesni kontekst, to jest poteškoće u određivanju granica književnog baroka. Objašnjava se i pojam melodrame. U trećem dijelu objašnjava se pojam mitologije i predstavlja kratak hodogram istraživanja mitologije u svijetu i Hrvatskoj. U sklopu ovog dijela rada, a prije analize samih drama, predstaviti će se slavenska mitologija te izdvojiti bića i priče važni za analizu tekstova. Slavenska mitologija najviše se očituje u Palmotićevim dramama panslavenske tematike u onom najširem okviru: te drame temelje se na antitezi, binarnosti. Binarnost se očituje u borbi između dobra i zla, svjetla i tame, to jest očituje se u likovima koji se nalaze na strani zla i dobra.

Ključne riječi: slavenska mitologija, Junije Palmotić, barok, melodrama

1. Uvod

Junije Palmotić, uz Ivana Gundulića, jedan je od dubrovačkih predstavnika hrvatskog baroka koji se najviše istaknuo pisanjem melodrama, a većinu građe za njih pronalazio je u mitologiji. Njegove se melodrame načelno mogu podijeliti na „krugove“, a jedan od tih krugova čine drame panslavenske tematike. Konačni je cilj ovog rada dati pregled drama panslavenske tematike te iz njih izdvojiti primjere koji se odnose na slavensku mitologiju i uvidjeti kako se u nekim slučajevima, zbog književnopovijesnog konteksta u kojem je Palmotić djelovao, određeni svjetonazori i mitološke podloge nužno miješaju.

Prvo što će se u ovom radu navesti jest biografska crtica o autoru i njegovom književnom djelovanju. Kako bi se njegov književni rad smjestio u širi književnopovijesni kontekst, opisat će se pojam književnog baroka i objasniti u kojim je vremenskim okvirima barok prodro u hrvatsku književnost. Kao pomoć u tom zadatku ovaj rad referirat će se na autora Zorana Kravara i njegovu studiju pod nazivom *Nakon godine MDC* te na *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti* Pavla Pavličića. Prije same obrade drama panslavenske tematike *Pavlimira*, *Danice*, *Bisernice* i *Captislave*, reći će se nešto o mitologiji, o njenoj važnosti i mjestu unutar općeg ljudskog, ali i književnog djelovanja. U ovom će se dijelu rada, ponajviše uz pomoć trojice autora: Radoslava Katičića, Vitomira Belaja te Nikole Sučića predstaviti koncepti i dijelovi slavenske mitologije koji su za obradu djela najrelevantniji. Prije zaključka sve četiri drame ukratko će se predstaviti i iz svake od njih izdvojiti primjeri koji se odnose na slavensku mitologiju. To će se učiniti potkrepljivanjem primjera citatima iz samih tekstova.

2. O autoru

Junije (Džono) Palmotić rođen je u vlastelinskoj obitelji 1606. godine u Dubrovniku, gdje je i umro 1657. godine. Nakon smrti oca odgojio ga je ujak Miho Gradić, a školovali su ga isusovci. Njegov rođak Stjepan Gradić 1670. objavljuje ep *Kristijadu* posthumno. *Kristinjada, to jest život i djela Isukrstova* prepjev je epa koji je izvorno na latinskom ispjevao talijanski spisatelj Marko Jerolim Vida. Među Palmotićeve pjesme duhovne tematike koje su sačuvane spadaju *Sveta Katarina od Siene, Pjesan vrhu porodjenja gospodinova, Pjesan u hvalu Djiva Bona, Pjesni od maloga ofičija S Benedikta*. Glavnina opusa ipak mu je vezana uz dramu. Dramama se, doduše rubno, mogu pridodati i dvije dijaloške pjesme: *Kolombo* i *Glas*. Palmotićevi dramski sastavci mogu se podijeliti u tri kruga i to prema izvorima koje je koristio. Iz latinskih klasika Ovidija i Vergilija crpio je građu za *Natjecanje Ajača i Ulisa, Došastje Enee k Anaizu, Laviniju, Elenu ugrabljenu, Atalantu, Akile* i *Ipsipile*. Za *Armidu* i *Alčinu* koristio je talijanske renesansne pisce Torquata Tassa i njegov *Oslobođeni Jeruzalem* te Ludovica Ariosta i njegovog *Bijesnog Orlanda* kao izvore. Narodnog su mu sadržaja drame *Pavlimir, Captislava, Danica* i *Bisernica*. Njegove su drame prikazivale tri družine, družine „smetenih, „orlova“ i „ispraznih“, i to, kako piše u rukopisima, *prid dvorom* – što znači na trgu pred Dvorom dubrovačkog kneza. (Usp. Milčetić, 1890: 49-62)

Kao što je vidljivo iz naslova Palmotićevih drama, najviše je njih temeljio na klasičnim uzorima, a dvije je napisao prema renesansnim uzorima. Četiri drame smještene su na slavenskim prostorima. U ovom radu primjeri će se preuzimati iz drama panslavenske tematike *Pavlimiru, Captislavi, Danici* i *Bisernici*. Prosperov Novak spominje da su u *Pavlimiru* prikazane dotad neviđeno postavljene scene zlih sila, ali je kao drama ponajprije potvrda dubrovačke političke doktrine. (Usp. Prosperov Novak, 2004: 146) Za ostale tri drame navodi da ih povezuje činjenica da su smještene na dvorovima slavenskih prostora te da su im radnje zgusnutije i romantičnije. (Usp. isto: 147)

3. Barok u (hrvatskoj) književnosti

Kao okvirna vremenska granica književnog baroka uzima se najčešće sedamnaesto stoljeće. Teško je definirati barok kao svojevrsnu nadnacionalnu književnopovijesnu oznaku koja bi obuhvaćala književnost cijele Europe. Razlog je takvom stanju jednostavna činjenica da se barok u različitim nacionalnim književnostima javlja različitih godina i u različitim inačicama, s tekstovima različitih funkcija. To pogotovo potvrđuje barok u hrvatskoj književnosti.

3.1. Barok kao stilska odrednica

Navedene činjenice potvrđuje Zoran Kravar, kada kaže „da su oko godine 1600. u raznim europskim kulturama satovi pokazivali prilično različita vremena. Seičento, drugim riječima, siječe europske kulture na različitim visinama, na različitim točkama njihova unutrašnja razvoja.“ (Kravar, 1993: 18) To znači da su se u književnostima manjih nacija određene značajke baroka mnogo kasnije i drugačije razvile. Da objedini tu različitost i pluralizam, Kravar se odlučuje definirati barok kao stilsku odrednicu. Ako se uzme kao stil, barok se može primijeniti na sve vrste i funkcije književne produkcije sedamnaestog stoljeća. Kako navodi Kravar, „[p]o svom oslonu na retoriku, po racionalnoj programiranosti svojih efekata, figuralni se seičentenski stil jasno razlikuje od nekih drugih književnih stilova, posebno od onih kakve poznajemo iz pjesništva od predromantizma do danas“ (Isto: 31), a objedinjuje ga veliko bogatstvo figura. Od najzastupljenijih figura Kravar navodi trope (metafora, hiperbola, određeni oblici metonimije), „ali i takozvane figure *per adiectionem* (poliptoton, paregmenon, antiteza, antimetabola)“. (Isto: 47)

Označivanjem baroka kao stila mogu se objediniti i različite varijante hrvatske barokne književnosti. One se razdvajaju na kulturno-geografske zone: na dubrovačko-dalmatinsku, kajkavsku (na sjeverozapadu Banske Hrvatske), slavonsku te „ozaljsko“ područje između tih triju zona, među koje pripadaju djela koja su nastala na dvorovima Zrinskih i Frankopana. (Usp. isto: 39) Književni barok na tim područjima javlja se u različitim stadijima. Dok se u dubrovačko-dalmatinskoj zoni javlja najranije, početkom 17. stoljeća i traje do prve trećine 18., Zrinsko-

Frankopanski krug javlja se i završava oko sredine 17. stoljeća. U kajkavskom krugu granice su postavljene od kraja 17. do druge polovice 18. stoljeća, dok se slavonski krug javlja u potpunosti tijekom 18. stoljeća. (Usp. isto: 42) Nekonzistentne su i književne vrste i njihova funkcija u navedenim zonama. Funkcije književnih djela Kravar dijeli na „artističke“ i „pragmatične“. Prve imaju estetsku funkciju, dok druge imaju utilitarističku funkciju, najčešće liturgijsku. Dok su artističke preuzete iz renesansnog repertoara, pragmatične vuku korijenje iz srednjovjekovlja. (Usp. isto: 44) Ovdje valja napomenuti i sažeti Kravarove uvide u način na koji lirika dubrovačko-dalmatinske zone preuzima renesansne odlike. Te odlike izdvojio je uz pomoć analize pjesama Ivana Bunića Vučića i Stijepa Đurđevića u studiji pod nazivom *Stil i genus hrvatske lirike 17. stoljeća*. Primarna odlika im je, navodi, svojevrsan razgovorni ton u kojem lirski subjekt komunicira sa svojom „draganom“ i mogu se svrstati pod petrarkizam. (Usp. isto: 81- 87) Međutim, dok u Petrarce „dijaloška pjesma dopijeva u sjenu meditativne lirike“ (isto: 92), naši pjesnici juga preuzimaju takozvani napuljski kariteanski petrarkizam u kojem se „stavlja naglasak na konverzacijski ton“. (Isto: 89) Takvu dijalošku vrstu dovodi Kravar i u vezu s trubadurskom lirikom koja se javlja već u doba srednjovjekovlja. (Usp. isto)

„Vrste artističkog karaktera i namjene, preuzete – uz posredovanje domaće ili talijanske renesanse – iz antičke književnosti (kraća lirski pjesma, idila, pastorala, ekloga, ep), a njima se pridružuju i neki generički noviteti (poema, melodrama), dobiveni križanjem ili interpretacijom starijih vrsta“ prevladavaju, prema Kravaru, u dubrovačko-dalmatinskoj zoni. (Kravar, 1993: 43) U ozaljskom krugu prevladava sklonost popularnim i folklornim vrstama, što uključuje romance, zagonetke i poslovice pa čak i religiozne pjesme. (Usp. isto) U kajkavskoj i slavonskoj književnosti prevladavaju „tekstovi uvelike obilježeni praktičnom vjerskom funkcijom“. (Isto) Ono što ih povezuje, prema Kravaru, jest stil. Pomoć u tome kako ih bolje povezati, Kravar je pronašao u konceptu *potonulog književnog dobra*. Potonulo su književno dobro „umjetničke vrednote prenesene iz viših slojeva estetičke kulture u niže“. (Isto: 167) Samo zato što je, na primjer, propovijed iz kajkavske zone bila namijenjena praktičnoj pouci, ne znači da nije bila obilježena baroknom rječitošću, što Kravar dokazuje kraćom analizom euharistijskih propovijedi Ivana Belostenca. (Usp. isto: 179) Suprotno, zato jer su na jugu prevladavale „artističke“ vrste, ne znači da su dubrovačko-dalmatinski autori zastranjivali od religioznih tema, za što Kravar navodi primjer religiozne poeme *Život i pokora Marije Egipkinje* Nikole Marčija. (Usp. isto: 184)

3.2. Barok kao poetska odrednica

Dok Kravar uzima stil kao kohezivno sredstvo koje spaja dislocirane i distemporalne pojave književnog baroka u svjetskoj i hrvatskoj književnosti, Pavličić u *Raspravama o hrvatskoj baroknoj književnosti* odmah postavlja pitanje je li stil dovoljna kategorija kojom se može označiti barok. (Pavličić, 1979: 32) On se, za razliku od Kravara, odlučuje za širu definiciju te barok definira kroz prizmu poetike, pri čemu je stil samo jedan od kriterija od kojih se sastoji barokna poetika. Pavličić pod poetikom smatra skup standarda ili norma kojih se književnici pojedinog razdoblja pridržavaju, a uključuje sljedeće kategorije – kao prvo, poetika određuje koji se tekstovi mogu uopće smatrati književnima te, kao drugo, „ustanovljuje, oblikuje i normira žanrove“. (Isto: 35) Nadalje spominje da se „poetike raznih perioda razlikuju u odnosu prema stilu.“ (Isto: 36) Kao posljednje dvije kategorije poetike Pavličić navodi „hijerarhiju između pojedinih komponenata djela“ te navodi da „[p]oetika razdoblja određuje nekako i svrhu književnosti“. (Isto)

Značajke baroka zatim razlaže komparativno kako bi razlučio koje su to novine u književnosti baroka u odnosu na renesansu. Da bi se djelo u renesansi smatralo književnim, ističe Pavličić, moralo je pripadati jednom od ustaljenih žanrova, a svaki od tih žanrova sa sobom je nosio određeni način korištenja jezika koji bi onda signalizirao kojem od njih djelo pripada. (Usp. isto: 38-39). U baroku se, s druge strane, „pojavljuju tekstovi bez jasne žanrovske pripadnosti“ te zato „postaje moguće da jezik bude upotrijebljen na literaran način i u tekstovima bez literarne namjene“. (Isto: 39). Žanr je u renesansi ukalupljen – njime se želi nešto postići i zato ima čvrsto uređene konvencije. (Usp. isto: 40) S druge strane, u baroku, žanrovi nemaju čvrsta pravila. (Usp. isto: 41)

Što se tiče stila, „[s]vakoj je temi, svakome predmetu, u renesansi prirodno pridodati i normiran stil koji treba za nju upotrijebiti.“ (Isto: 43) „Barokni stil nije primjeravanje jezika predmetu, nego nov govor o starom predmetu, ili, češće, nov govor o novom predmetu. On se stoga često i sastoji u izvođenju figure iz figure ili u iscrpljivanju svih mogućnosti jedne iste slike.“ (Isto: 44) To, prema Pavličiću, objašnjava učestalost figura poput antiteze, asindetskog nabiranja ili oksimorona. (Usp. isto) Što se tiče fonda stilskih figura, zapravo se slaže s

Kravarom. U baroku „sadržajni elementi počinju prevladavati nad formalnima.“ (Isto: 45) Dok su u renesansi „forma i sadržaj podjednako dobro poetički precizirani, barok više pažnje obraća sadržaju“. (Isto) Forma, to jest stil, treba biti općenito „naglašen, izrazit, iznenađujući, privlačan, itd.“ (Isto)

Na kraju, Pavličić navodi kako u baroku svi žanrovi preuzimaju zadaće kojima je cilj podučiti ili uvjeriti nekoga u nešto (Usp. isto: 49), u čemu se razlikuje od Kravara koji daje distinkciju između „artističkih“ i „pragmatičnih“ vrsta u književnosti baroka. Pavličić se u svojim raspravama odlučuje za pomnije razmatranje žanrova u općenitijim okvirima te ih sužava na „dva starija i dva nova žanra“, „od starih, to su ep i lirika, od novih to su poema i melodrama“. (Isto: 9-10)

3.3. Barokna melodrama

Za ovaj rad važno je izdvojiti i Pavličićeve zaključke o melodrami hrvatskog baroka. Prema njemu, „melodrama, nastajući potkraj šesnaestog stoljeća (i bivajući već desetak godina kasnije usvojena u nas) još u je velikoj mjeri proizvod renesansnog načina razmišljanja, produkt, naime, nastojanja da se u sistemu žanrova na prazno mjesto uvede pandan klasičnoj tragediji, budući da renesansa tragedije nema“. (Isto: 17) U njoj je „glavna ideja vodilja oponašanje klasičnih uzora, pa je ona sva okrenuta pitanjima forme“. (Isto)

Pokušaj formalne obnove, prema Pavličiću, odvija se na razinama radnje i strukture. (Usp. isto: 17) Što se tiče radnje, uvijek se uzima događaj od velike važnosti za zajednicu, a sudbina glavnih likova vezana je uz sudbinu zajednice. Na razini strukture kao primjeri uzimale su se drame antičkih autora. U nas primjer za drame koje oponašaju antičke primjere predstavljaju sačuvane (*Arijadna*, *Prozerpina ugrabljena*, *Dijana* i *Armida*), a sudeći po naslovima i nesačuvane (*Galatea*, *Dijana*, *Posvetilište ljuveno*, *Čerera*, *Kleopatra*, *Adon*, *Koraljka od Šira*) Gundulićeve melodrame. (Usp. isto) Pavličić također kaže da su Palmotićeve melodrame, pogotovo *Pavlimir*, reprezentativni primjeri onih melodrama koje su preuzimale događaje iz nacionalnih prostora. No one se izborom svojih likova i strukturom radnje nisu bitno promijenile od onih drama koje su bile pisane prema antičkim primjerima. (Isto: 17-18) Upućuje i na važnost glazbe u strukturiranju melodrame. Pojavljuju se „dramaturški nefunkcionalni stilovi kojima je

zadatak bio istaknuti glazbu“, a „zborovi su u melodramama neobično česti.“ (Isto: 18) Javlja se i simetrija, kako među prizorima, tako i unutar pojedinih scena. U melodramama se pokušavaju razlučiti pjevni od govornih stihova metrikom. (Usp. isto: 19)

4. Mitologija

4.1. Definicija mitologije

Prema Wilkinsonu i Philipu, „mitovi su svete priče. Svetost im je glavna karakteristika. [...] Mit je središnji element svih religija. Kao priče, objašnjavaju prirodu božanstava, prirodu ljudi te sporazum između bogova i ljudi. U svakidašnjem govoru riječ mit označuje nešto izmišljeno. No mitovi, u suštini, objašnjavaju stvarnost koja nas okružuje. [...] [Oni] su spoj kreativnosti, duhovnosti i društvenih impulsa ljudskih bića. Neki imaju religijsku, neki estetsku, a neki praktičnu funkciju. Mitologija bilo kojeg društva funkcionira kao obrazac za kulturu tog društva. [...] Govore o velikim i važnim stvarima poput života i smrti, no mogu mnogo reći o strukturi i vrednotama određenog društva.“ (Usp. Wilkinson i Philip, 2007: 14-16, vlastiti prijevod) Prema Armstrong, „ljudska bića su sklona traženju smisla. [...] Od samog početka smišljali smo priče koje su nam omogućile da svoje živote smjestimo u šire okružje, koje su nam davale nekakav obrazac ponašanja i osjećaj da, unatoč dokazima suprotnom, naši životi imaju smisao i vrijednost. [...] Mitovi su priče o nepoznatom, o onom što isprva nismo mogli pretočiti u riječi. [...] Mitologija je stvorena da bi se ljudi mogli nositi sa svojim neprilikama, pomagala im je da nađu svoje mjesto u svijetu i svoj smjer.“ (Usp. Armstrong, 2005: 5-6, vlastiti prijevod)

Vitimir Belaj, u članku *Nacrtak za proučavanje hrvatskoga baroknoga bajoslovlja*, navodi da je „[p]redmet bajoslovlja, mitologije, logički i čvrsto strukturiran sustav predaja kojima se objašnjavaju ustrojstvo svijeta i čovjekov položaj u njemu, pri čemu stožerno mjesto ima *mit*.“ (Belaj, 1995: 10) Mit, prema njemu, pripovijeda o zgodama bogova i događajima koji nisu u skladu s našim tijekom vremena, ali ipak na naš tijek vremena utječu. (Usp. isto) Mit je, „zajedno s obrednim činom, dromenonom, δρομενον, sastavni dio obreda, rituala.“ (Isto) Zaključno, „mit je, dakle sveti tekst koji se pripovijeda uz obrede“, a „da bi djelovao što svečanije, ali i da bi se lakše pamtio u svojem strogo propisanu obliku, nije složen poput svakodnevnog govora, nego u obliku pjesme.“ (Isto)

Mitologija je očito imala veliki utjecaj u prvim ljudskim koracima prema određenim spoznajama o svijetu. Prije pismenosti, prije nego što smo uspjeli usustaviti vlastito kolektivno znanje i uređivati društva, davala nam je određenu strukturu u društvu i u načinu razmišljanja. Pomoću fantastičnog objašnjavali smo sve ono što smo smatrali neobjašnjivim. U fantastično

smo pretakali vlastite osobine. Pretakali smo i vlastite tekovine kulture prije no što smo ih mogli zapisati u obliku književnih djela. Fantastičnost mitologije predstavljala je dio nas, našeg kolektivnog identiteta koji smo usmeno predavali sljedećim generacijama. Danas, kada sve brže, bolje i više spoznajemo, i dalje se koristimo fantastičnim kako bismo nadišli ono što još ne možemo spoznati, ono postaje obrazac za ono što tek možemo spoznati i dostići. U fantastičnom i mitološkom danas pronalazimo odjeke starine koji služe kao poveznica s nekim prijašnjim i dalekim vremenima naših predaka.

4.2. Proučavanje mitologije, dvojeverje i *slavenska interpretacija grčko-rimske mitologije*

U razlaganju o počecima znanstvenog bavljenja mitologijom Katičić navodi da proučavanje mitologije započinje u sklopu psihologije i njoj srodnih društvenih znanosti. Pri tome su psiholozi, antropolozi i etnolozi uključivali mitološke sastavnice u vlastite teorije. Etnolog Bronisław Malinowski i antropolog Lucien Lévy-Brühl, obojica veoma priznati u vlastitim poljima proučavanja, svoja su saznanja predočili u utjecajnim knjigama i obojica su kretali od sličnih postavki. Prema Lévy-Brühlu, mit treba shvatiti kao mišljenje koje je prethodilo logičkom mišljenju i kao element po kojem se moderno društvo suprotstavlja arhaičkom. Sigmund Freud i njegov učenik i suradnik Carl Gustav Jung, poznati danas kao utemeljitelji psihoanalize, uključili su mitove u neke svoje psihoanalitičke postavke. No budući da se nisu bavili društvom, nije ih zanimala arhaičnost društva i mišljenja, nego um i njegova podsvijest. Strukturalističku teoriju mita razvio je te se za nju zalagao, antropolog Claude Lévi-Strauss. Pri razvijanju strukturalističke teorije surađivao je s Romanom Jakobsonom koji je poznat kao utjecajan strukturalistički lingvist. (Usp. Katičić, 2017: 20-21) Što se tiče slavenske mitologije, Katičić ističe kako su „[v]eliki prodor postigli ruski indoeuropeisti Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Valdimir Nikolajevič Toporov svojim uspješnim rekonstrukcijama praslavenskih svetih tekstova.“ (Isto: 21-22) Katičić, i sam indoeuropeist i lingvist, navodi kako se osobno kretao za tom dvojicom znanstvenika u svojim istraživanjima, dok su „[z]a [njim] u Hrvatskoj išli etnolog Vitomir Belaj i etnolog Tomo Vinšćak, u Sloveniji arheolog Andrej Pleterski, a u Austriji slavist Georg Holzer.“ (Isto: 22)

Češki povjesničar književnosti Jan Máchal, naveo je da budući da su zapisi o životu starih Slavena koji su preostali šturi, malo je znanja o staroj vjeri Slavena preživjelo do ranog dvadesetog stoljeća. Ljetopisci koji su prihvatili kršćanstvo o svojim su poganskim precima pisali vrlo površno. Pisci drugih nacionalnosti nisu bili dovoljno upoznati sa slavenskim jezicima i dijalektima da bi pravilno opisali pogansku vjeru. Zbog toga su njihove bilješke često zbrkane ili nam daju samo kršćanski pogled na staru vjeru Slavena. Ipak, uz pomoć tradicija i običaja koje i dalje žive među narodima, možemo vidjeti kako je poganska vjera otprilike bila strukturirana – jer čak i nakon prelaska na kršćanstvo, narod se i dalje držao starog poganskog vjerovanja u svojim običajima. (Usp., Máchal, 1918: 221-223, vlastiti prijevod i parafraza)

Belaj također potvrđuje da „u Hrvata nemamo nikakvih pisanih izvora o njihovoj pretkršćanskoj religiji i o njihovu mitskom sustavu.“ (Belaj, 1995: 10) Zato i kaže da se jedino komparativnim pristupom može ekstrahirati nešto o našoj staroj vjeri, to jest, „da će se poredbeno gradivo trebati tražiti, i moći naći, u prvomu redu u folklornoj predaji drugih slavenskih naroda. Mitska predaja neslavenskih naroda bit će pak zanimljiva ponajprije u onim slučajevima, kada će se raditi o još starijoj, indoeuropskoj predaji.“ (Isto) U svojim usporedbama i istraživanjima istraživači i indoeuropeisti poput Katičića bili su dosljedni ovoj konstataciji.

Koncept *dvojevjerja* i činjenica da je staroslavenska vjera „preživjela“ u kršćanstvu bili su od velike važnosti za Katičića u rekonstrukciji najvažnijih mitova i božanstava stare slavenske mitologije. Kršćani su, prema Katičiću, već mnogo stoljeća nositelji slavenske tradicije. Hrvati su se pokrstili već krajem osmog stoljeća. To je relativno rano naspram ostalih slavenskih naroda. Rusi su se, na primjer, pokrstili posljednji, negdje u desetom stoljeću. (Usp. Katičić, 2017: 43) Pokršćavanjem Hrvati su preuzeli novi sustav vrijednosti. Taj sustav vrijednosti židovskih je korijena, pojavno je kršćanski, a u njega smo pretočili svoju staru vjeru. Katičić predočuje kako se stara vjera pretočila u kršćanstvo. Navodi da je u tradicionalnom kršćanstvu bilo prošireno štovanje kulta svetaca, čime se usustavio panteon kršćanskih svetaca. (Usp. isto: 47-48) „U kultu kršćanskih svetaca“, kaže Katičić, „kao da se nastavlja antički helenski kult heroja, iznimnih pokojnika koji za razliku od običnih i poslije smrti djeluju u svijetu živih i svojom moći štite zajednicu kojoj su za života pripadali.“ (Isto: 48) Ističe da tragove dvojevjerja možemo naći i danas, pogotovo u nekim običajima. Razlog tako dugoj i čvrstoj prisutnosti elemenata dvojevjerja jest nemogućnost naroda da se lako odrekne starih običaja. (Usp. isto: 49) „Od ruskih crkvenih

pisaca“, nastavlja, „saznajemo da su ljudi koji godinama nisu propuštali niti jednu nedjeljnu ili blagdansku liturgiju prinosili žrtve Perunu, Volosu i Mokoši, štovali vile i bijesove.“ (Isto: 49) Starinski rituali, koji su često bili usklađeni s promjenama godišnjih doba, pretočili su se u običaje koje danas uzimamo zdravo za gotovo, ne razmišljajući o starosti njihovih korijena. Preoblikovali su se u ophode, svadbena slavlja, karmine, itd. (Usp. isto)

Iako su slavenski narodi objeručke prihvatili pokrštavanje te se pokrštavanjem na svojevrsan način europeizirali, ipak su pod okriljem kršćanske vjere nastavili vrlo aktivno štovati svoje stare bogove. Činili su to na vrlo vješt način. Jednostavno su preuzeli panteon kršćanskih svetaca i s njima poistovjetili svoje bogove. Na taj su način u kultovima svetaca lako nastavili kultove vlastitih bogova. Bogove i svece poistovjećivali su prema njihovim međusobnim sličnostima. Bogovi i sveci nisu uvijek trebali biti stopostotno istovjetni da bi se poistovjetili. Gromovnik Perun prepoznavao se u četiri lika. Kao prvo, prepoznaje se u svetom Iliji. Perun i Ilija slični su po tome što su se obojica vozili po nebu kolima. Perun je, kao gromovnik koji obitava na nebu i mora se nekako njime kretati, stereotipno prikazivan u kolima, dok je sveti Ilija, prema Bibliji, nakon smrti odvezen Bogu na ognjenim kolima koja su tutnjala. Prepoznaje se i u arkandelu Mihovilu te svetom Jurju jer su obojica po legendama i pripovijestima ubili zmaja. Na kraju, istovjetni su Perun i sveti Vid, jer je izvorni zaziv tog sveca značio to da je nabijen svjetlošću. Jarilo, Perunov sin, svoje je pandane našao u likovima svetog Jurja i svetog Ivana, zbog činjenice da su se običaji vezani uz njegovu svetkovinu slavili otprilike u vrijeme obilježavana dana tih dvaju svetaca. (Usp. isto: 49-50)

Belaj se usredotočio i na načine na koje se slavenska mitologija interpretirala u razdobljima srednjovjekovlja, renesanse i baroka. Navodi kako se „tijekom srednjeg vijeka u hrvatskoj književnosti, koja je već i po svojem nadahnuću naskroz kršćanska, ne javljaju bilješke o prahrvatskoj mitologiji“, a da su se „čak i posredne vijesti o hrvatskom poganstvu pokazale kao krivo interpretirane.“ (Belaj, 1995: 10) Bilješka u *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona o tome da su Hrvati prastanovnici Jadrana koji su kasnije poslavenjeni te da njihove korijene treba tražiti u antičkim i predantičkim kulturama postala je najvažnijim obrascem prema kojem se hrvatska kultura interpretirala sve do devetnaestog stoljeća. Tek su se u devetnaestom stoljeću hrvatska i slavenska mitologija počele proučavati znanstveno. Juraj Šižgorić doveo je krajem petnaestog stoljeća podrijetlo Hrvata u vezu s Ilirima. Ideju je kasnije razradio Vinko Pribojević sredinom

šesnaestog stoljeća. (Usp. isto: 11) Ta ilirska interpretacija „kod manje kritičnih povjesnika i pisaca održat će se do sredine 19. stoljeća, dakle kroz čitavu renesansu, barok i romantizam.“ (Isto) „U brojnim dramskim djelima hrvatske renesanse i baroka, posebice u komedijama i pastoralama [...] likovi su određeni oprekama kulturnih značajki pojedinih društvenih slojeva. Najčešće su sučeljena dva svijeta, idilični vila i realni vlašića. Tako u Gundulićevoj *Dubravi* nastaje novi, *slovinski* (hrvatski) mitski svijet. Vile dobivaju svoja imena, izmišljaju se novi hrvatski bogovi (npr. Slovan, Davor, Lero).“ (Isto: 12) Dok je Europa postala „opsjednuta“ grčko-rimskom mitologijom, „Hrvati stvaraju vlastitu, slovinsku, pa makar je morali tek izmisliti. No, ona nije ništa drugo do li *interpretatio slavica* rimsko-grčkog mitskog svijeta.“ (Isto)

Oba će koncepta, i Katičićev koncept dvojevjerja i Belajev slavenske interpretacije, dobro doći pri analizi Palmotićeve drama. Nakon predstavljanja književnopovijesnog konteksta i Palmotićeveg života, može se iskristalizirati njegova potreba da uz slavenske motive koristi i kršćansku te grčko-rimsku mitološku motiviku. Njegovo plemićko podrijetlo na svojevrsan ga je način obvezalo da predstavi svoju ideju o ujedinjenu Slavena tako da istovremeno u nju uključuje i iz nje izdvaja Dubrovnik. Dok s jedne strane želi istaknuti da svi dijele jedno te isto, slavensko, to jest ilirsko podrijetlo, dubrovačka je vlastela svim snagama željela potvrditi i istaknuti svoju poveznicu s antičkim rimskim korijenima, s Epidaurum.¹ Dubrovačka vlastela u tom je zadatku koristila često mitološku podlogu. Osim što je u svoje drame uvodio primjese slavenske i grčko-rimske mitologije, Palmotić je koristio i kršćanske motive. Sklop kršćanske motivike u sebi je sadržavao sve one časne i viteške odlike koje su se cijenile u to doba. Po njima su se, pogotovo u razdoblju renesanse, Slaveni razlikovali od Osmanlija koji su ih stoljećima pritiskivali. Zbog njihovih su napada u razdoblju baroka Hrvati ostali politički i geografski rascjepkani.

¹ Više o tome u: Šišak M. (2009). Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi. U: *Politička misao*, god. 46, br. 4. (str. 183-202). https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=83923 (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:30)

4.3. Mitološki koncepti, priče i bića važni za primjenu na drame

Osim navedenih koncepata, nadalje ću, uz pomoć autora Nikole Sučića, navesti i konkretnije primjere nekih slavenskih mitoloških bića i priča koji će biti inkorporirani u analizu.

4.3.1. Binarnost i temeljni bogovi svjetla i tame

Dok se Katičić u svojoj sintezi slavenske mitologije fokusirao većim dijelom na ona najvažnija i suštinska božanstva, Sučić je u svojoj knjizi *Hrvatska narodna mitologija: Biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena* predstavio cijeli niz ne samo božanstava, već i bića „nižeg“ reda. Sučić također počinje od najšire razine: razine indoeuropske mitologije. Srž je tih indoeuropskih mitoloških priča borba između svjetla i tame, što znači da se temelje na antitezi, to jest binarnosti. Na strani svjetla sve je dobro, dok je na strani tame sve loše. Dobro i loše (svjetlo i tama) upleteni su u vječnu borbu za prevlast. Dok na strani svjetla postoje dobri bogovi, poput Svjetloboga, koji donose blagodati i štite svoje „podanike“, postoje i oni zli bogovi koji žele svijet obuhvatiti u svojoj tami. Na čelu im je prikladno nazvani Crnobog. Kad se indoeuropska vjera počela „raspadati“, taj je bog u različitim dijelovima Europe, koji su razvili vlastite panteone bogova, dobio i drugačija imena. (Usp. Sučić, 2013: 35) Predstavnik tame i podzemlja bio je „na jugu poznat kao Troglav, na sjeveru kao Crnobog ili Černebog“ (isto), dok su „mu ostala imena Mrakoč, Suronja i Mrkoč, koji je sličan vragu i Luciferu.“ (Isto)

Osim što su koristili drukčija imena, u različitim dijelovima staroslavenskog svijeta, različiti su bogovi stajali na postolju kao vrhovni bogovi na svakoj strani navedene binarnosti. U nekim je verzijama tako vrhovni bog na strani dobra bio upravo bog gromovnik, Perun, dok mu je s druge strane stajao Veles (ili Volos) kao podzemni bog. No, Veles je često na sebe preuzimao ulogu stočnog boga, boga stoke.² Ipak, Svjetlobog i Crnobog bolje predstavljaju doslovnost binarnosti svjetla i tame.

² Volos (Veles), u slavenskoj religiji, bog stoke i svega blaga; udjeljuje bogatstvo i dobrobit. [...] Volosovo je boravište na vlažnome, dol i blato, panj i klada, bilje što raste na niskom i mokrom zemljištu. Svetište mu je bilo u Podolu, na rijeci Počajni u Kijevu. [...] Glavni mu je protivnik Perun, gromovnik, bog ognja i dažda; njihova borba smatra se najznačajnijim mitom slavenske mitologije. [...] <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65288> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:51)

Crnobog obitava u podzemlju. On je „gospodar sveg rudnog zlata i bogatstva što ga zemlja krije u svojoj utrobi.“ (Isto: 36) Budući da kreće od najšire slike, slike indoeuropske mitologije, Sučiću je slavensku verziju podzemlja lako bilo usporediti i s nordijskim³ te grčkim⁴ podzemljem. Crnobogovo „leglo“ zove se *Temnava* u slavenskoj mitologiji. No uza sve svoje blago, Crnobog nikad nije zadovoljan. Zadovoljan neće biti sve dok ne zarobi najveće blago – božicu svjetla Zoru. Prema predaji on grabi Zoru kao što u grčkim predajama Had grabi Prosepinu. U njezinoj odsutnosti zemljom vladaju studen i mrak. (Usp. isto) U predajama je predodređeno jednom junaku da Zoru oslobodi iz okova, a njegovo je ime „Vid, Vido (Jakša, mladi Vojin ili Strahor), nordijski Svantevid.“ (Isto) Studen koja vlada sve dok ju on ne oslobodi personificirana je u liku božice Morane. (Usp. isto: 37) Postoji i Crnobogov dvojnik, a zove se Čort ili Čert. Djeluje na zemlji. Ako je Crnobog pandan Luciferu i onaj je koji je pao s neba i obitava u podzemlju (paklu), onda je Čort njegov lik što hoda na zemlji, djelujući među ljudima. On črta, to jest križa račune da bi stvorio pomutnju i skrenuo ljude sa svijetloga puta. U predajama je poznat po tome što je „mjenjač oblika“, to jest vrlo često mijenja svoj lik kako bi što lakše pomutio poslove ljudi. (Isto: 38)

Stari Slaveni simbolično su konceptualizirali da je sve ono dobro – gore, a sve loše – dolje. U skladu s time postavili su svoje dobre i loše bogove na tu vertikalu. Opozicija nebo – podzemlje još je jedan od aspekata binarnosti. No postoje i oni koji djeluju između neba i podzemlja – na zemlji. Budući da su u vrijeme prije pismenosti bili poljoprivredno društvo te ovisili o vremenskim mijenama tijekom godišnjih doba, očito je da su neke od bogova povezivali s agrikulturnim poslovima (poput Velesa, stočnog boga), a u neke pretočili i personificirali loše i dobre odlike vremenskih mijena, što je očito u božici Morani.

³ Ginnungagap (stari norv. Niflheim), u norv. mitologiji, hladan i mračan mističan svijet mrtvih u kojemu vlada božica Hel. Posljednji od devet svjetova, mjesto u koje zli ljudi dolaze nakon smrti. <https://proleksis.lzmk.hr/23367/> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:53)

⁴ Had je bog podzemlja. Prikazivan je s ključevima podzemlja u ruci. Mnogi su antički autori izbjegavali upotrebljavati njegovo ime, pa su ga nazivali Pluton (bogat) i prikazivali ga s rogom obilja. Često ga pisci poistovjećuju s Tartarom ili Podzemljem. Mnogi grčki i latinski filozofi i pjesnici jednako upotrebljavaju naziv Had za osobu kao i za podzemni svijet, prebivalište mrtvih, mjesto tmine (zapad) i sl., gdje pokojnici žive kao sjene. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24013> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:55)

4.3.2. Zle sile, podanici Crnoboga

Svaka drevna kultura i njena mitologija imala je svoju verziju velikih gmazova. Neki su dobri, a neki loši. Neki imaju krila, neki ne. Razlikuju se čak i po tome koliko glava imaju i rigaju li vatru. Neki uopće nisu vezani uz vatru.⁵ U slavenskoj mitologiji navodi Sučić aždaju kao verziju velikog gmaza, to jest zmaja. U lik aždaje pretvara se Crnobog i u tom liku može plivati, letjeti i grabiti. Slavenska aždaja, to jest zmaj, dakle može letjeti, a riga i vatru, uz činjenicu da njegova rika svima tjera strah u kosti. Ta rika označuje njegov gnjev i pohotu za Zorom. (Isto: 39) Osim Crnoboga i lika aždaje u koju se pretvara, postoje i ostala grozna bića koja obitavaju u podzemlju i služe zlu. Sučić navodi da su to „same grdosije, zmije, zmajevi, aždaje, more, jadi i bjesovi. Tamo caruju Srdžba, Krivda, Pakost, Zloba i Jal. Gdje su zmajevi, zmije i aždaje – ondje su i ale. Ale izlijeću na svijet iz velikih dubina zemlje i mora, a uzlijeću ponajviše uz tmušu i oluju [...] Ovu stravičnu, proždrljivu neman narod je zamislio katkad s jednom, dvije, tri, čak i s devet glava. Kud iziđe, sve ruši i tamani, osobito ljetinu u polju.“ (Isto: 39-40)

Kao što su i u ostalim mitologijama, poput grčke, bogovi i njihovi podanici obilježeni izrazito ljudski osobinama, i u slavenskoj mitologiji, u podanicima podzemlja očita je personifikacija. U toj personifikaciji sve su loše osobine, osjećaji i poroci utjelovljeni u deformiranim, pakosnim likovima.

4.3.3. Borba svjetla i tame – Svanimir protiv aždaje

Sraz dobrog i lošeg, tame i svjetla, nalazi se u beowulfskoj borbi Svanimira i Crnoboga (u obliku zmaja ognjenog). Sučić opisuje tri borbe između Svanimira i Zmaja, kojima je cilj osloboditi Zoru, koje će se nadalje ukratko parafrazirati. Svanimir je, za razliku od ostalih bogova, ostao pravoljubne naravi. Zbog toga su ga zvali i Svane jer je bio nositelj svjetlosti. Prije prve borbe Svarog mu daje tri dobra: žezlo, Čilaša, krilatog konja, te pratilice – Zoru i Danicu, te Večernjicu. Tada je Svanimir krenuo do Svitave. Svitava je grad u vječnom sjaju, simbol vječne svjetlosti,

⁵ [...] Kod Australaca [zmaj] boravi u vodenim jamama i izaziva nevjericu. I u istočnoj Aziji zmaj je biće povezano s vodom, ali ga se smatra donositeljem sreće. [...] <https://proleksis.lzmk.hr/51056/> (stranica posljednji put posjećena 26.6.2021. u 12:30)

čistoće i slobode. Tamo stanuju bogovi. Nalazi se u sredini između visokih Svantih dvora i zemlje, gdje stanuju ljudi. Nedaleko od Svitogora izlaz je iz podzemlja, ali mu je ulaz na suprotnoj strani te tamo, na sjeveru, vlada Crnobog. Glavni mu je cilj zavladatai Svitogorom. U prvoj je borbi sa zmajem, krenuvši prema gradu, Svane pobijedio te je tim pohodom postao Svantevid, što znači Jaki Vid. Onda preimenovan je u pobjedničkog *Zorana*. Čim je stupio u Svitavu, određeni su dan i noć. U drugoj je borbi Svane krenuo u podzemlje, nakon što je Crnobog, uz pomoć Morane, namamio Zoru u svoje dvore. Naišavši i razbivši jaje u kojem se nalazio ključ u podzemlje, borio se drugi put sa zmajem. Nasamarivši Svaneta, Zmaj se dovukao do jezera, otkuda je crpio snagu. Tamo je živjela zmija, kravosas, koju je Zmaj proždrio i tako postao troglavi zmaj ili aždaja. Svane je i treći put pobijedio aždaju te oslobodio Zoru. (Isto: 41-62)

Ovaj primjer samo je jedan od mnogih koji predstavljaju junački podvig. Taj podvig može se odigravati u podzemlju ili protiv nekog navodno nepobjedivog neprijatelja. Naravno, zlo biće ne mora uvijek biti zmaj, a ne mora uvijek simbolizirati jednu te istu stvar, već je kao simbol vrlo podložan utjecajima duha vremena i različitim interpretacijama kultura. Svaka kultura također se može različito igrati simbolikom brojeva, kao što je u ovom slučaju važan broj tri (tri borbe, tri glave aždaje, tri plus tri Svanetove pratnje).

4.3.4. Božice svjetla/zvijezda

Tri su božice noći, to jest dana, koje sa sobom nose svjetlost. Sučić prvo navodi Divu, božicu Noći. Diva je svojevrсна personifikacija noćne tame, ali ona koja „unosi u zemlju mir, a ljudima sumornost, zaborav i san, te oporavlja krijepi i nadahnjuje.“ (Isto: 63) I ovdje se nalazi antiteza, jer postoji i loša verzija tame, Mrak, koji je „poklonik podzemnog svijeta“. (Isto) Mrak je onaj koji omogućuje zlim silama, koje predvodi Čort, da slobodno haraju zemljom pod okriljem tame. (Usp. isto: 64) Divin sin je Dan, a zajedno gospodare vremenom. (Usp. isto) Nadalje, kao suprotnost tami, na red dolaze božice koje su personifikacije zvijezda, to jest zvjezdanog svjetla. Na prvom je mjestu tu Danica. Ona je ta koja još tijekom noćne tame donosi svjetlost te je u suton nazivaju Večernjicom, a najjasnija je kada je u pratnji ostalih zvijezda. (Usp. isto: 56) Ona je „svijetla božica noći“ i „kazuje put danjem svjetlu“. (Isto: 65)

Prvo jutarnje svjetlo donosi božica Zora. Ona je „divna božica svjetlonoša“, to jest istinito „utjelovljene svjetla“. (Isto: 67) Kao personifikacija svjetla, velike je ljepote, pogotovo u svom ruhu, „resi ju biser i sve zlato jutarnje.“ (Isto) Ruho i uresi koje nosi uređeni su tako da bljeskaju u najvećoj mjeri. (Usp. isto) Prema predaji, odnosi je Triglav ili Crnobog u svoje odaje, da mu bude dvorkinjom, a Vidu, to jest Svantovidu, predodređeno je bilo da je spasi. (Usp. isto: 67-68) I božice svjetla podložne su vrlo jednostavnoj, „prirodnoj“ interpretaciji. U mraku, naravno, smanjena je vidljivost te smo tada podložniji različitim nepredvidivim utjecajima. Za stare Slavene takva je situacija nesumnjivo bila dio svakodnevnice, zato su se odlučili personificirati svjetlost. Osim toga, svjetlost na sebe može preuzeti i svojstvo „čistoće“.

4.3.5. Vile i rusalke

Za kraj, važne su ovdje vile i rusalke. Više ih je vrsta. Prema Sučiću, „[t]o su lijepe, uvijek mlade djeve, obučene u bijelo i plavo ruho koje im leprša kao veo.“ (Isto: 69) Hodaju kao kroz eter, a neke imaju i krila. Nitko im ne smije dotaknuti kosu, jer ako im se i jedna vlas otkine, odmah prestaju biti vilama i postaju smrtnicama. Glasom ljude mogu opčarati te im nitko glasove ne zaboravlja. Staništem im može biti bilo koje prirodno okružje, od oblaka do vodenih površina te livada i lugova. Po tim prostorima vole dangubiti, ali i pjevati i voditi kolo. Neke, poput vila ratnica, proriču. Najčešće, vile su personifikacija prirodnih sila. (Usp. isto: 69) Neke nose imena mjesta na kojima navodno obitavaju: „Ravijojla, Crnomorka, Vila Velebita, Dinarka itd.“ (Isto) Vile zlatokose i lakokrile izgledom su uvijek mladolike. Riđokose su ili plave (to jest, ruse ili zlatne) boje kose, a sa sobom nose cvjetne mirise i pjesmu. (Isto: 70) Prema Sučiću, „[v]ile smatramo natprirodnim to jest mitskim stvorenjima drugog stupnja. One su božanska ili polubožanska bića, istovjetna grčkim nimfama, koje mitologija prikazuje djevičanskim božicama nižeg reda. Djevojke im prinose u planinama i gajevima kite cvijeća i ostale ugodne poklone.“ (Isto)

Po podrijetlu, najstarije su šumske vile jer se još od indoeuropskih vremena vjerovalo da stabla prikazuju ljudski život ili da se u njima nalazi neki duh. Ženska imena nadjenuta prema cvijeću i bilju personificiraju stabla i biljke. U vremenu prije moderne medicine za neko se bilje smatralo da ima ljekovita svojstva. Prema tome neke su bile zvane i biljarice, to jest vidarke jer

liječe. Životna je sila vile vezana uz okoliš u kojem obitava. (Usp. isto: 70-71) Postoje i vile oblakinje, koje žive kod Peruna, među oblacima. Paze na dvorove, stvaraju kišu i vjetar, ali i sprečavaju teže vremenske nepogode. Najdulje žive one vile koje stanuju na zvjezdanim dvorovima. (Usp. isto: 72) Vodene su one vile koje žive oko vodenih površina, poput rijeka, mora ili jezera. „Ove posljednje su“, navodi Sučić, „jezeranke. Morske vile žive u moru, to su morske vile ili sirene; neke su od njih su pola bujne ženske, pola opet riba. [...] One su uvijek oko vode: bila to rosa, kiša, izvor, vir ili jezero. Koliko je vila – toliko i izvora. Voda od izvora je „vilina vodica“.“ (Isto: 72-73) Gorske vile su srodne oblakinjama i vodenim vilama, a zovu se planinke. „One zalaze i u pećine. Neki bregovi imaju svoje vile, tako vila Velebita, Vila s Urvine planine itd. One lebde oko svog planinskog svijeta. Jamče mu sreću i čuvaju junacima stražu.“ (Isto: 73)

Za sam kraj predstaviti će se vile bojovnice. Po prirodi su izrazito žestoke, poznate po izradi oružja. Svim su herojima posestrime i uvijek im hrle ususret, kad god im treba pomoć. Ako ju junak odabere, može mu vila bojovnica postati ženom ili družicom, ali samo ako ju odabere, nikad na silu. Onda će ga, umjesto da ga voli, upropastiti. Ali vile bojovnice i same kreću u boj. Na samom bojnopolju, osim što bi svojim prisustvom fizički pomagale, bile bi također važne za moralnu podršku. Na brzim konjima bijelcima predvodile bi junake, svojim bi ih povcima također iznimno bodrile, a po svom pokliku najpoznatija je Vila Velebita. (Usp. isto: 74) Samo prema njihovoj ulozi u toponimiji lako je zaključivo da su vile imale čvrstih veza s prirodnim staništima i silama prirode. Pri tome, može se izdvojiti veća važnost vila povezanih s vodom, davateljicom života. Bez vode, usjevi bi propadali, a poljoprivreda i šumarstvo kakve ih znamo ne bi postojali. Budući da je njihova životna sila povezana s njihovim staništem, može se zaključiti da one predstavljaju svojevrstu personifikaciju prirode ili barem personifikaciju nekog njenog aspekta. Čak i vile bojovnice imaju veze s toponimijom, ali njihova je funkcija različitija od ostalih vrsta vila po tome što su očito izražavale nacionalni ponos i borbenost.

5. Pavlimir – dvojevjerje i politički spoj mitologija

Sama je suština priče o Pavlimiru ponovna mitologizacija priče o nastanku Dubrovnika. U toj drami najbolje možemo razaznati i izdvojiti miješanje mitoloških motiva. Pavlimir ovdje postaje mitološkim utemeljiteljem Dubrovnika – slavan, odvažan i ponajprije pošten junak. Pokušaj dubrovačke aristokracije da samu sebe uzdigne na razinu legende i poveže se s Rimom vidljiva je u samom prologu drame u kojem je mitski grad Epidaur personificiran: *Mirna se ova njih haljina / potištena ne ima reći: / svijetle krvi veličina / i u pastijerskoj sijeve odjeći; / svijetle krvi, ka iz Rima / po plemenu slavna izvire, / ka hrabrenijem građanima / jur naseli moje mire.* (Palmotić, 1890: 72) Pri kraju drame posredno se povezuje i s Trojom: *Tako bojni / i dostojni / svake slave Rim nekada / sviato uzrasti / s mnogo časti / iz pepela Troje grada.* (Isto: 169) Osim prologa, drama se sastoji od tri čina, svaka sa svojim scenama (to jest, „skazan'jima“). Prvi se čin sastoji od pet scena, ostali od dvanaest.

Palmotić ne prikazuje uvijek mitološka bića na način na koji smo navikli (ponajprije, vile i vilenjaci nisu samo dobri, već mogu biti i loši). Počinje s referencom na svetog Ilara i opisuje njegovu borbu sa zmajem (drokunom) Voazom kod špilje Šipun: *Ah, koliko zmaj prihudi, / pun otrovi, pun čemera, / njive, dubja, stada, ljudi / spleša, obori, pokla, izdera! / Nu dobro srdi kletoj / vrha dodje Ilar znani, / tijem se crkvi njemu u svetoj / ovi odluči dan svečani.* (Isto: 74) U ovom spoju kršćanske i slavenske motivike možemo povući paralelu sa svim prije navedenim borbama svetaca i junaka sa zmajevima. Također možemo izdvojiti i spomen na narodne običaje i blagdane: obilježava se dan svetog Ilara. Palmotićev sveti Ilar je pustinjač, čime mu se daje izrazita kršćanska dimenzija: *[...] er se ončas meni ukaza / pun svjetlosti, pun uresa / jedan starac vedra obraza, / drag dvoranin od nebesa. / Pustinjač sam Ilar, reče, / podj' navijesti tvomu puku, / na oružje da ne teče, / da ostavi smionu odluku; / Pavlimir je u ove strane / cijeca vaše došo česti, / koju moguć nije smesti / da vas na nju pakô ustane.* (Isto: 137) Sveti Ilar (Hilarion)⁶ danas je zaštitnikom župe u Mlinima, blizu Dubrovnika. Budući da mu Palmotić ime zapisuje kao Ilar, a ne Hilarion, nemoguće je ne povući paralelu sa svetim Ilijom prema sličnosti njihovih imena. Naziva se i pustinjačom pa se može povući paralela i sa svetim Ivanom Krstiteljem.

⁶ <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/277-sveti-halarion-iz-gaze> (stranica posljednji put posjećena 3.7.2021. u 10:00)

Budući da je u kontekstu *Pavlimira* sveti Ilar ubio zmaja, može se usporediti s ostalim svecima i bogovima koji na sebe preuzimaju zadatak ubijanja zmaja: Perunom, svetim Jurjem, Svanetom.

Tlocrt za nadolazeću borbu zla i dobra, svjetla i tame, koja ja u srži slavenske mitologije i na kojoj se temelji i ova drama, Palmotić zacrtava spomenom na „prokletog kralja Strmogora“ i njegove podanike, „nemilosrdne vilenike“. Ovdje se termin „vilenik“, a i samo ime „Strmogor“ spominju u krajnje neodređenom smislu. Za razliku od očekivanog poimanja vila ili vilenjaka kao dobrih bića, u drami oni poprimaju negativne konotacije: *I hrabrene cvijet mladosti, / koju slavni Rim odhrani, / u vesel'ju i u radosti / bješe digo k rodnoj strani; / kad Strmogor kralj prokleti, / ki vilinje vlada vijeće, / kom su vazda na pameti / bune, raspi, štete i smeće, / u studenu Vjetrnjicu, / koja uzdrži vjete prike, / posla Tmora i Snježnicu, / nemilosne vilenike: / oni vojsku od vjetara / podignuše, da njih sila / satre noćas i pohara / slavna drijeva, Bogu mila.* (Isto: 73)

Vile i vilenjaci u ovoj se drami dijele se na dobre i zle; zle uglavnom imaju imena planina: *Čemernica, Covac, Vitoš, Zelengora, Toplica.* (Isto: 79) Predstavljaju ono što Sučić naziva „gorskim vilama“ te u sklopu *Pavlimira* tvore svojevrsnu opoziciju dobru to jest svjetlu. Ovo je svojevrsna iregularnost u predstavljanju mitologije jer su gorske vile češće dobre. Površnost osobnosti, personifikaciju zla i „djelovanje prirodnih sila“ odražavaju sama imena primarnih antagonista. Strmogor ovdje preuzima ulogu Crnoboga, kralja sveg tamnog i lošeg, onog koji uništava u namjeri da vlada. Imena njegovih podanika također nam daju naslutiti da personificiraju ono što sa sobom donose – destrukciju. Tmor je personifikacija tame, no ne one dobre tame koju sa sobom nosi božica Noći, već personifikacija Mraka. Snježnica sa sobom nosi nevrjeme, poput Morane. To nevrjeme ne ostavlja ništa drugo doli ruševine („slavna drijeva“ u vezu se mogu dovesti s nordijskom mitologijom, koja je, uostalom, vrlo slična slavenskoj, kao što to Sučić napominje).

Tmor i Snježnica vladaju nad vlastitim nizom zlih bića koje šalju da šire propast: *Ti Snježnice sama i Tmore, / mješte inijeh pomnju imate, / hude naše da zlotvore / poplesate i sharate.* (Isto: 80) Nasuprot njima, osim *Pavlimira* i njegove viteške družbe od koje se izdvaja Krstimir, stoje pastiri i dobre vile. U strukturi drame oni ujedno predstavljaju i korove, to jest zborove. Dobre vile, to jest djevojke (u Palmotića vila može biti loša ili dobra, a može predstavljati i lijepu djevojku), na čijem je čelu Margarita, ovdje predstavljaju uobičajene vile – lijepe djevojke koje šeću prirodom i vode kola. U ovom slučaju vode kolo kao svojevrsnu

svetkovinu: *Ali evo Margarite: / lijepa vila u slobodi / s sobom vile plemenite / u Ilarovu crkvu vodi. / S puta im se uklonimo, / pa š njim' tance pune slave / ovijem poljem izvedimo, / kô je običaj sej države.* (Isto: 96) Za razliku od destrukcije koju predstavljaju zli vilenjaci, dobre vile predstavljaju bujanje prirode, šume koju su stari Slaveni iznimno štovali: *[...] ponosito sada svudi / voće raste, cvijetje zene, / i raskošnoj u razbludi / livade se sve zelene, / lijepe vile sve slobodne / s bijelom dzorom zaedno ustaju, / s dražijem svojijem vijence ugodne / u razbludi ter spravljaју.* (Isto: 97) Tmor je ovdje sličan Čortu, sposoban je mijenjati oblik – te kako bi donio razdor i smetenost među ljude, preuzima lik Krstimira: *U obličju slike ove / nabuniti poč ću sada / skup družine sve njegove, / da se dobru već ne nada [...] / Rijet ću bojni da Slovini / za kralja ga primit neće; / malu cijenu da svak čini / male od moći, male od sreće; / da iz slovinskih istijeh strana / ova buna sva izhodi / i da vojska oružana / suproč njemu grede odi.* (Isto: 126)

Glavna se dramska tenzija odražava upravo u pokušajima i spletkama zlih sila, ponajprije Tmora. Njihova je namjera odvojiti Pavlimira od Dubrovnika i spriječiti da postane njegovim utemeljiteljem. Na kraju drame javlja se simbol žezla (šibike) koju Pavlimir daje na dar Margariti nakon što službeno ustanovljuje grad Dubrovnik. Žezlo se kao motiv javlja i u borbi Svaneta protiv Crnoboga u obliku aždaje te mu ga na dar daje Svarog, a predstavlja moć i čestitost: *Kraljevska ti na dar ova / svijetla budi još šibika; / dostojna je tvoja dika / vele ljepšijeh od darova.* (Isto: 171) Nigdje se bolje ne vidi spajanje mitologija nego u stihovima: *Stare idole sve njihove, / prije neg poznat bî Bog pravi, / među svoje Rim bogove / u Panteon crkvu stavi. / A prem danas slavna Ilara, / krstitelja svoga slave, / silna zmaja ki pohara, / strašni poraz sve države.* (Isto: 100)

6. Captislava – ljubavna drama pod utjecajem mitologije

Ostale su tri drame, uključujući i *Captislavu*, pod manjim utjecajem političke ideologije, a više su ljubavnog karaktera. Mrdeža Antonina ističe da se na „[e]lement fantastičnog uspješno kalemi kristijaniziranje, a da se istodobno uključuje u baroknu romantičnu crtu.“ (Mrdeža Antonina, 1993: 226) Na taj se element „vezuje i pustolovina i viteška crta.“ (Isto) *Pavlimir* se ističe kao drama u kojoj je „slavenska tema istaknuta u prvi plan“ (isto), ponajviše njeno glorificiranje Dubrovnika. „Ljubavni je zaplet“, kaže za *Pavlimira*, „u drugom planu, dok je kod preostalih triju drama (osobito u *Danici*) pseudohistorijska tema samo okvir ljubavnom zapletu.“ (Isto)

Captislava započinje prologom *Save s družbom od hvala*; a pošto je drama panslavenske tematike, u prologu se ističe pohvala Dubrovniku, njegovom fiktivnom kralju Krunoslavu i slavenskim narodima. Također pojašnjava se ime drame koje se dovodi u vezu s glavnim likom. Na svojevrsan način, iako u manjoj mjeri, mitologizira se Dubrovnik: *Još govorom slovenskijeme / za neumrle svoje urese / Epidavro u toj brijeme / stari Captat zvat poče se. / On od bojne Captislave / ovo ime steć dostoja, / ka bi, slavni Krunoslave, / ljepa i draga kćerca tvoja.* (Palmotić, 1882: 163)

Drama se sastoji od pet činova, a glavna joj je dramska tenzija ljubavne prirode. Naime, u prvom činu Krunoslav, dubrovački kralj, i Ljubislava, njegova žena, odmah obznanjaju da su Captislavinu ruku obećali Bojnislavu, sinu srpskog kralja. Tenzija proizlazi iz činjenice da je Captislava zapravo zaljubljena u Gradimira, sina ugarskog kralja. Njih dvoje susreli su se u boju te odonda shvaćaju da su namijenjeni jedan drugom. Zato zajedno bježe do vile Sjevernice. S njom se vraćaju kralju i kraljici te vila Sjevernica razrješava tenziju objašnjavajući da je ona ta koja je namijenila da Gradimir i Captislava budu zajedno. Bojnislav tako postane obećan Ljubici, sestri Captislavinoj, a dramska se tenzija razrješava. Captislava se svojim pothvatima može poistovjetiti s vilama bojevicama što potvrđuje sam kralj Krunoslav: *[...] gorostašnom zlom Tarašu, / glavi od Skopja tvrda grada, / krunu i slavu baneć našu / glavu odsiječe dikla mlada, / pak na očiju od svijeh bojnika / brža od vihra, vrļa od plama, / vojske pješac i koņika / shara i razbi ona sama.* (Isto: 167)

U drami se spominju borbe koje podsjećaju na mitološke borbe junaka sa silama zla. To su borba Bojnislava sa zmajem te borba Gradimira s Vučistrahom. Bojnislav, sin srpskog kralja, svojim je pothvatom oslobodio Captislavinu sestru Ljubicu od zmaja. Plastičnost je njihovih likova opet sadržana u njihovim imenima; pogotovo ime Bojnislavovo koji odražava viteški kodeks, dok ime Ljubice evocira vilinsko ime, cvjetnu delikatnost, „damu u nevolji“. Bojnislavovu odvažnost potvrđuje više likova, uključujući i jednog od njegovih bojnika: *Bojnijem kopjem u desnici / zvijer otrovnu smrtno rani, / i mlađahnoj djevojčici / tezijem djelom život shrani. / Dno morske se zabi vode / rañen drokun usioni, / a ti smione pun slobode / živu diklu na kraj doni.* (Isto: 171) Gradimirovo putovanje do Smederova da spasi Zorku (ovdje se ukazuje i aluzija na božicu Zoru) predstavlja nam on sam: *[...] zgodì mi se jednom doći, / cijelo ljeto nije od tada, / malo prije tamne noći / Smederova blizu grada. / Po jezicijeh od svijeh ljudi / tu čuh karat djela plaha / zadojena u zloj ćudi / nevjernoga Vučistraha. [...] / silnom rukom ispred dvora / Zorku ljubì ugrabi mu, / koja ljepša nego zora, / koja od oči draža bi mu.* (Isto: 176-177) Nakon puta Gradimir zaspi, a u snu mu se pojavi Captislava: *Oružana djevojčica / u snu mi se tom prikaza, / zlatna prama, svijetla lica, / sunce noseć sred obraza. / Štit s prilikom ñe sunčanom / u desnici svoj držaše, / ter ponosna s riječim znanom / ovako mi govoraše: [...] / Vjerenica ja sam tvoja; / u blagodarno nebo mило / nakon vele truda i znoja / za tvoju me odredilo.* (Isto: 178)

U ovome se snu obznanjuje i romantična tenzija ove drame. Kroz taj san Captislava je obećana Gradimiru. Tenzija se povisuje kad Captislava i Gradimir pobjegnu. Od mnoštva mitoloških likova Palmotić je upotrijebio lik vile Sjevernice čije je ime samoobjašnjavajuće – može se dovesti u vezu sa slavenskim božicama zvijezda. Kao božica svjetlosti predstavlja ultimativnu antitezu silama tame, to jest zla. Ovu ljubavnu tenziju drame razrješava upravo ona, nakon što je Gradimir i Captislava susreću: *Ja sam vješta Sjevernica, / ke čas svijetla sja svudijera, / galsovita vilenica / i kraļica od sjevera. [...] / Vaša kćerca Captislava, / ku sam vazda ja ljubila, / sred mojijeh je jur država / s Gradimirom vrijednijem bila; / s Gradimirom samijem, komu / vrijedna dikla i himbena / po suda je nebeskomu / vjerenica namijeñena. [...] / I po htjeñu nebeskomu / ja sam ona ista bila, / koja u licu ñe rajskomu / ñemu sam se obećala, [...] / S istijem steko jes zakonom / mlad Bojnislav vjerenicu, / ku je oteo zmaju sionom / vašu mlađu kćer Ljubicu.* (Isto: 251-253)

Još jednu mitološku referencu nalazimo u pjevanju zbora Pigmeja: *Bjehu ždrali / nas popali, / i ponijeli tja visoko, / da potlače, / da nas bače / na kameno tle nizoko, / kad bojnica / Slovinčica / na letuša koña uzjaha, / i s visine / u doline / sagna jata vrla i plaha.* (Isto: 256) U tom slavljenju spominju i *Budimkiñe lijepe vile* (Isto: 257) te *Podunavke plemenite.* (Isto: 258) One su povezane s toponimijom, predstavljaju područje na kojem žive.

7. Bisernica – nastavak Captislave

Od četiriju drama *Bisernica*, uz *Danicu*, izravno upućuje na povezanost sa slavenskom mitologijom svojim naslovom. Ujedno se u njoj bolje naslućuje shema melodrame, prepune romantične sentimentalnosti kada prati tipičnu narativnu liniju borbe dobrog viteza i zlog antagonista oko ljupke djevojke koju antagonist pokušava ugrabiti. *Bisernica* je nastavak *Captislave* u smislu da je protagonistica ove drame, čije se ime spominje u naslovu, zapravo sestra Gradimirova. Bisernica i Gradimir potomci su ugarskog kralja Vladislava.

Poput božica (iako sama to nije) koje u slavenskoj mitologiji predstavljaju najsjajnije zvijezde, Bisernica je pravo utjelovljenje svega lijepog i svijetlog, što u prologu navodi personificirani Dunav razgovarajući sa Savom (sada se već može uočiti da personificirane tekućice i ovdje na svoj način pripadaju mitološkom sklopu): *Bisernica, ka tolikom / ljepotom se mlada resi, / da se gubi prid ne slikom / isto sunce od nebesi.* (Palmotić, 1882: 283) Antagonist, „tatrhan Oritrijes“, isto je predstavljen u prologu. Još važnije, predstavljen je i njegov savjetnik Vilozmaj: *S Vilozmajem vilenikom / u ove kraje tijem će doći, / nastojeći silom prikom / svoje ispunit žeļe moći.* (Isto: 284) Tenzija se ove drame u pet činova sastoji od pokušaja Oritrijesovog da ugrabi Bisernicu za sebe, iako ima mnogo udvarača. Vilozmaj je ovdje najzanimljiviji lik zbog oksimorona koji se odražava u spoju riječi „vilenjak“ i „zmaj“ u njegovu imenu. Osim što je istovremeno vilenjak i zmaj, njegova je uloga u ovoj drami zapravo uloga čarobnjaka, kako kaže jedan od glasnika u drami: *Stara za jedno šnim nevjera / Vilozmaj se zli nahodi, / ki se u gorah od sjevera / sred Lapona divijeh rodi. [...] / ne bi od ĳnega mogo naći / hitrijega vilenika; / vilenika ki velika / i zamjerna čuda tvori, / kad pjevanja vilenička / skrovno šašće i govori, / ter žamorom silnijem more / mrtvu tijelu riječ podati, / kamenite krenut gore, / rijeke nazad obraćati.* (Isto: 302) Ove činjenice iznimno su slojevite te se uz njihovu pomoć lik Vilozmaja kao predstavnika tame može dublje interpretirati. Prva je činjenica ta da je Vilozmaj rođen „u gorah od sjevera sred Lapona divijeh“. Lapon ovdje označuje Laponiju, kulturno područje na samom vrhu Skandinavije.⁷ Naravno, geografska je činjenica da se sam sjever Europe odlikuje tmurnijim

⁷Laponija (norveški Lapland, švedski Lappland, finski Lappi), područje u sjevernoj Europi izvorno naseljeno Laponcima. Pruža se od sjeverne Norveške preko sjeverne Švedske i Finske do poluotoka Kola u Rusiji. Zapadni je dio gorovit, a istočni nizak s mnogobrojnim glacijalnim jezerima (Torne, Inari, Imandra) i močvarama (ljeti).

vremenom i oštrijim zimama te se upravo zbog toga Vilozmaj može povezati s tamom, kao i sa svim onim personifikacijama vremenskih nepogoda slavenskog paganizma koje tu tamu prate. U tom smislu Vilozmaj bi se mogao nazvati shematskim likom. Ono što ga izdvaja od shematskih likova u ostalim dramama jest činjenica da može čarati. On „skrovno šašće i govori“ i time „mrtvu tijelu riječ podati“, „kamenite krenut gore“ i „rijeke nazad obraćati“. Osim silnih fizičkih pothvata, zazivanje i uskrsnuće mrtvih te cijelog soja nemrtvih bića, nije neuobičajen motiv u velikom broju mitologija pa tako i u slavenskoj. Takvo se čaranje općenito naziva nekromancijom.⁸ Osim svega navedenog Vilozmaj može mijenjati oblik što je dio njegova plana da ugrabi Bisernicu: *Tim za ljubav za veliku, / s kom od mene on gleda se, / njegovu ću bojnu sliku / i lijep ini staviti na se. / U obraćenu tako licu, / i sred družbe dvorne i mlade, / kraljevsku ću djevojčicu / silom zgrabiti iz nenade.* (Isto: 313-314) U stanju je i zapovijedati „paklenim nemanima“: *O nemani tmaste i noćne, / po zemlji se ke vrtite, / na me riječi silne i moćne / ureda se ozovite [...] (Isto: 327) Kao posljednji trik on se zaletiva put nebesa u kolijeh oghenitijeh.* (Isto: 339)

Antiteza tim mračnim silama javlja se u likovima Sjevernice i Captislave koje se protiv njih bore: *Ko me vješta Sjevernica / na krilata koňa stavi, / brz pada mnom kako ptica / on se u nebo taj čas savi; / česa ptica, od sjevera / i od muňe brži oghene / vilenika zla zatjera, / i odnese prida ņ mene.* (Isto: 346) Nakon sramotnog poraza od strane Captislave Oritrijes se okušava u još jednoj borbi u kojoj se zajedno sa svojom braćom Grabislavom (iako mu u prologu ime krivo piše) i Strašimirom bori protiv Vladimira, Bojnislava i Gradimira. Ovdje dolazi do tipične viteške borbe, gotovo šekspirijanske, u kojoj prvo pada Strašimir, a Vladimir ubija Oritrijesa ostavljajući jedino Grabislava na životu. Ovim postupkom dokazuje se da je njihova borba dio situacije u kojoj se namjerava dokazati da su Vladimir, Bojnislav i Gradimir, naspram svojim suparnicima, nadasve poštene, moralni i „čisti“ vitezi. Oni se uvijek drže viteškog kodeksa što na kraju

Sjeveroistočni je dio pokriven tundrom, a ostalo šumom. [...] <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35435> (stranica posljednji put posjećena 20.6.2021. u 10:41)

⁸ Nekromancija (lat. necromantia < grč. νεκρομαντεία: zazivanje mrtvih), proricanje na osnovi zazivanja mrtvacu; u širem smislu čarobnjaštvo. Nekromancija se susreće kod starih Izraelaca (Šaul zaziva Samuela pomoću vračare iz En Dora), Grka (Odisej zaziva Tersiju) i Germana (Edde poznaju »mrtvoga vrača«), a temelji se na vjerovanjima u čuda, prekogrobni život i tajanstvene znakove. Ona je često popraćena totemskim ritualima, krvnim žrtvama itd. Na spiritističkim seansama katkada se i danas (u »dozivanju duhova pokojnika« i uz strogo kodificirana pravila) susreću praznovjerja bliska staroj nekromanciji. U našim starijim književnim djelima javlja se (kao pučka riječ) izraz negromant, označujući čovjeka koji se bavi nekromancijom, tj. čarobnjaka. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43308> (stranica posljednji put posjećena 20.6.2021. u 10:42)

potvrđuje Grabislav: *Dobrota je, kraljeviću, / vrhu mene tva velika, / nom se svuda hvaliti ću / i držan vam bit do vika.* (Isto: 360)

Bisernica sadrži i spomen na bića i mjesta od važnosti u grčko-rimskoj mitologiji, no nisu od tolike važnosti za narativnu strukturu koliko su je imali u *Pavlimiru*, gdje im je cilj bio podupiranje političke ideologije Dubrovnika. *Bisernica* je drama koja sadrži najviše panslavenskih ideja, ponajviše spomenom odvažnosti slavenskih vitezova. Uključuje i spomen na velik broj gradova, ponajprije one koji su bili važni za političko jedinstvo: *Egra, Ostragon, Biograd stojni (i bijeli), Kaniža gradni kitni, lijepi Požuń, tvrdi Segedin, Temišvar, Kasovije, Varadin, Vesprun, Kvata, Tilek, Lipova te Pečuh i Budim.* (Isto: 316) Da se istakne panslavenska ideja u drami, Gradimir pita Captislavu: *Da vidje li, moj uresu, / kraljeviće plemenite, / kijem države slovinske su / i sva Evropa glasovite?* (Isto: 318)

8. Danica – najromantičnija drama s najmanjom primjesom mitologije

Od svih četiriju drama *Danica* je najslabije zasnovana na slavenskoj mitologiji. Osim u imenu protagonistice rijetko sadrži reference na mitološka bića ili vilenjačke spletke. U ovoj su drami glavni antagonisti i protagonisti isključivo ljudi koji svojim varkama i spletkama uzrokuju ljubavni razdor, to jest uzrokuju ponovno ujedinjenje. Drama se temelji na viteškim odvažnostima, odvažnostima protagonista Matijaša i Mihajla Svilojevića naspram antagonistu Hrvoju. I dalje se temelji na antitezi, makar bila odriješena nadnaravnosti.

Danica započinje prologom rijeke Save (bez Dunava) kako bi se čim više naglasilo mjesto radnje, to jest Bosna: *O čestiti Dubrovniče, / svijetla kruno kraja ovoga, / svi gradovi kijem se diče / od jezika slovinskoga! / Tko bi reko ikada, / iz bosanskijeh da država / u tvoje kraje doć će sada / glasovita rijeka Sava?* (Palmotić, 1883: 289) Kao kralj Bosne ovdje se spominje Ostoja, otac Daničin, koji u sklopu Palmotićeve mitologizacije poprima svojevrsnu legendarnu pozadinu, neovisnu o svom stvarnom povijesnom pandanu.⁹ U *Danici* se najviše ističu likovi vitezova, koji preuzimaju na svoja pleća utjelovljenje svega pravednog i dobrog. Preuzimaju ulogu junaka koji se, za razliku od drama gdje postoje nadnaravne intervencije, moraju osloniti na vlastitu domišljatost i hrabrost. Tu ulogu viteza ponajprije predstavlja Matijaš, koji želju za dokazivanjem u borbi, nakon što je prepričao kako je domišljatošću spasio Danicu, izgovara slijedećim riječima: *Tad goruće pun požude, / za ne rajsku milos steći / počeh slijedit bojne trude / verno ćaćka ne služeći.* (Isto: 305) Nastavljajući razgovor, Matijašev brat Janko potvrđuje da je Matijaš izvrstan vitez: *I razlog je, kad si odkrio, / da te ljubi lijepa vila, / i da si joj drag i mio / za viteška tvoja dila [...]* (Isto: 307) Ovaj citat još jednom potvrđuje da se riječju „vila“ Palmotić ponekad razbacuje kako mu je volja. Ovdje se isto koristi njome u značenju „lijepa djevojka“, poput sinonima za „dikla“. Unatoč tomu što predstavljaju djevojke, pri spomenu vila, navodi se i izvođenje plesa, po čemu su poznate nadnaravne vile: *Hoće tanac*

⁹ Stjepan Ostoja, bosanski kralj od 1398. do 1404. i od 1409. do 1418 (? , druga polovica XIV. st. – ?, 1418). Nasljednik svrgnute kraljice Jelene Grube. Za prvoga razdoblja vladavine bio je u dobrim odnosima s velikašima te u potpunosti ovisan o Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, Sandalju Hraniću i Pavlu Radinoviću. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58176> (stranica posljednji put posjećena 28.6.2021. u 15:00)

izvoditi, / ko je običaj često nima, / hod'mo se i mi veseliti / s družicami ljubjenima. / (Ovdi se tanac vodi i pjesni poju.) (Isto: 313)

Ljubavna se zavrzlama stvori kada podli Hrvoje uspije prevariti sve oko sebe, uz pomoć ljubavnice Jerine. Jerinu navede da skriva svoje lice od prozora u njegovim odajama i pritom bude obučena u Daničinu odjeću. Time Matijaš smatra da ga Danica vara i bježi. Jerina je osuđena na smrt zbog toga što je zaprljala Daničinu čast. Bila bi smaknuta da nije bilo Mihajla Svilojevića¹⁰ koji Jerinu spašava. Mihajlo dvoru otkriva Hrvojevu spletku. Tamo i usmrćuje Hrvoja. Tada se otkriva i Matijaš, dotad skriven pod kacigom te se ljubavna dramska tenzija razrješava tako da on i Danica završe zajedno.

U *Danici* najizravnije reference na mitologiju sadrže stihovi koji opisuju samu Danicu: *Ona u način od danice, / od ke svijetlo ime nosi, / nad sve ine djevojčice / ljepotom se svom podnosi.* (Isto: 333) Na općenitoj razini postoji antiteza između dobrih i loših likova. Vrijedno je izdvojiti i jednu autoreferencu na već obrađivanu dramu, *Pavlimira*, u opisu Matijaša: *A i on je, kao Hrvoje, / svijetla od roda i od velika / Dubrovčana, ki se broje / slovinskoga čas jezika, / kojijeh krvi plemenite / ne ocrkvehi rod izvira / od Rimljana i od čestite / družbe kraja Pavlimira.* (Isto: 343)

¹⁰ Mihajlo Svilojević fikcionalizirani je junak koji je redovito bio glavnim likom bugarštica: <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=7275> (stranica posljednji put posjećena 3.7.2021. u 11:02)

9. Zaključak/Sinteza

Od petnaestak sačuvanih melodrama Junija Palmotića njih četiri panslavenske su tematike. To znači da su izravno povezane sa slavenskim prostorima i da su temeljene na elementima slavenske mitologije i slavenskih legendi. Antiteza slavenske mitologije temelj je svih četiriju drama. Na jednoj strani opreke nalaze se sile dobra, na drugoj strani nalaze se sile zla. Te sile mogu, ali i ne moraju biti nadnaravne. Sve četiri drame sadrže romantičnu tenziju.

U *Pavlimiru* glavni lik spomenut u naslovu ustanovljuje grad Dubrovnik koji je u prologu personificiran kao Epidaur. Pavlimir pripada u sklop čestitih viteških likova, zajedno sa svojom družbom iz koje se izdvaja Krstimir. Sklopu dobrih likova mogu se pridodati likovi Srđa i njegove nećakinje Margarite. Margarita, zajedno s ostalim djevojkama, u drami slavi svetkovinu svetog Ilara. Sveti Ilar u drami je poznat kao pustinjač koji je ubio zmaja Voaza i zato se može poistovjetiti s mitološkim likom Svaneta koji ubija zlog Crnoboga (u obliku zmaja, aždaje). Glavni su antagonisti u drami zli vilenjaci. Strmogor je njihov kralj, a Tmor i Snježnica glavni su mu podanici. Budući da je kralj zlih sila, Strmogor se može poistovjetiti s Crnobogom. Tmor se može poistovjetiti s mitološkom likom Mraka. Tmor mijenja svoj oblik i zato je sličan mitološkom Čortu koji je poznat kao mjenjač oblika. Snježnica se svojim imenom može poistovjetiti s Moranom, božicom zime. Ostale zle vile i vilenjaci u drami nose imena gora.

U *Captislavi* protagonistica se može poistovjetiti s vilama bojevnica u slavenskoj mitologiji. Obećana je vitezu Gradimiru koji u drami spašava Zorku od Vučistraha. Zorka svojim imenom podsjeća na božicu svjetla, Zoru. Viteškom sklopu pridodaje se i Bojnislav koji od zmaja spašava Captislavinu sestru Ljubicu. Dramsku tenziju razrješava vila Sjevernica, koja također podsjeća na slavenska božanstva svjetla. U prologu se personificira rijeka Sava.

Bisernica svojim imenom evocira božanstva svjetla. Sestra je Gradimiru, a u drami je pokušava ugrabiti zli Oritrijes, uz pomoć čarobnjačkog Vilozmaja. Captislava uz pomoć Sjevernice ponižava Vilozmaja. Vitezovi Vladimir, Gradimir i Bojnislav zatim se bore protiv Oritrijesa i njegove braće Strašimira i Grabislava te pobjeđuju.

Danica također svojim imenom evocira na božanstva svjetla, iako drama ne sadrži nadnaravna bića. Ističu se viteški likovi Matijaša i Mihajla Svilojevića. Mihajlo je legendarni junak i bio je glavni lik mnogih bugarštica. U Palmotićevoj drami Mihajlo razotkriva splotku

pakosnog Hrvoja kojeg je Danica odbila. Matijaš i Danica (koju je jednom domišljatošću spasio) završe zajedno. Mjesto radnje je Bosna kojom vlada fikcionalizirana verzija kralja Ostoje, a prolog izgovara rijeka Sava.

Literatura

Primarni izvori

Palmotić, J. (1882). *Danica*. U: Pavić, A. (ur.), *Stari pisci hrvatski, knjiga XII* (str. 287-404). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
<https://archive.org/details/djelagionagjora00pavigoog/page/n6/mode/2up>

Palmotić, J. (1883). *Captislava*. U: Pavić, A. (ur.), *Stari pisci hrvatski, knjiga XIII* (str. 159-279). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
https://archive.org/details/stari_pisci_hrvatski_knjiga_13_1883_djela_gjona_gjora_palmotica_2/page/n11/mode/2up

Palmotić, J. (1883). *Bisernica*. U: Pavić, A. (ur.), *Stari pisci hrvatski, knjiga XIII* (str. 279-361). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Palmotić, J. (1890). *Pavlimir*. Zagreb: Knjižnica dioničke tiskare.
https://archive.org/details/pavlimir_1890-gjon_gjor_palmotic/page/n5/mode/2up

Sekundarni izvori

Armstrong, K. (2005). *A Short History of Myth*. Edingbrugh. Canongate Books.

Belaj, V. (1995). *Nacrtak za proučavanje hrvatskoga baroknoga bajoslovlja*. U: Belaj, V. (ur.), *Folklor i barok u Hrvatskoj* (str. 9-19). Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista.

Katičić, R. (2017). *Naša stara vjera: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika.

Kravar, Z. (1993). *Nakon godine MDC : studije o književnom baroku i dodirnim temama*. Dubrovnik: Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik.

Máchal, J. (1918). *Slavic Mythology*. U: Herbert Gray, L. (ur.), *Mythology of All Races, Volume III*. Cambridge: University Press.

Milčetić, I. (1890). *O životu i djelima Gjona Gjora Palmotića*. U: *Pavlimir, drama Gjona Gjora Palmotića*. Zagreb: Knjižara dioničke tiskare (str. 49-62).

Mrdeža Antonina, D. (1993). Slavske teme prema klasičnima u melodramskim tekstovima Junija Palmotića. U: *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* (str. 217-228). <https://hrcak.srce.hr/214539> (stranica posljednji put posjećena 3.7.2021. u 11:31)

Pavličić, P. (1979). *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*. Split: Čakavski sabor.

Prosperov Novak, S. (2004). *Povijest hrvatske književnosti: Raspeta domovina*. Split: Marjan tisak.

Sučić, N. (2013). *Hrvatska narodna mitologija : biserje priča čarobnog carstva drevnih vremena*. Zagreb: Edicije Božičević.

Šišak M. (2009). Dubrovački republikanizam i njegovi ideolozi. U: *Politička misao*, god. 46, br. 4. (str. 183-202). https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=83923 (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:30)

Wilkinson, P.; Philip, N. (2007). *Mythology*. New York: DK Publishing.

Mrežne stranice

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=24013> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:55)

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35435> (stranica posljednji put posjećena 20.6.2021. u 10:41)

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43308> (stranica posljednji put posjećena 20.6.2021. u 10:42)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58176> (stranica posljednji put posjećena 28.6.2021. u 15:00)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65288> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:51)

<https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=7275> (stranica posljednji put posjećena 3.7.2021. u 11:02)

<https://proleksis.lzmk.hr/23367/> (stranica posljednji put posjećena 24.6.2021. u 9:53)

<https://proleksis.lzmk.hr/51056/> (stranica posljednji put posjećena 26.6.2021. u 12:30)

<http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/277-sveti-halarion-iz-gaze> (stranica posljednji put posjećena 3.7.2021. u 10:00)